

EVİN VE EVİŞLERİNİN KADINLIĞIN İNŞASINDAKİ YERİ

“Ev kadınlığı”, her ne kadar kadınların “doğal” eğilimleri ve özelliklerine bağlansa da, tarihsel bir konumdur. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile iş yerinin ayrılması, evin ekonominin dışında bir “yer” haline gelişi, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde de ancak tüketicilik konumu atfedilmesi, son yüz elli- iki yüz yıllık tarihin bir görüngüsüdür. Daha önce ev işleri ve çocuk bakımı yine esasen kadınlar tarafından yürütülmüş olsa da, ev ile çalışma mekânı arasında bir ayrışma olmadığı için, “ev kadını” kavramı henüz gelişmemiştir. “On dokuzyüzyılda, hane halkı gelişiminin araştırılması sırasında rastlanan en çarpıcı olgular, hanenin kamusal kaygılardan kopuşu ve son derece özel bir dünyaya geçişi ile ev hayatının özenle düzenlenmesidir” (Davidoff 2002:144). Evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarlanması, erkeklerin “dış” dünyaya açılırken kadın ve çocukları bu temiz yerde bırakmaları, içinde yaşadığımız kültürün en belirleyici ve güçlü örüntülerinden biri, belki de birincisidir. Evin ve ailenin böyle kutsallaştırılması, ora-

da olup bitenlerin tamamen görünmez kılınmasına hizmet etmiştir. Böylelikle, aile içindeki eşitsizlikler, şiddet ve tahakküm, istismar ve baskı, “özel” alanın sorunları olarak görmezden gelinirken, evdeki iktidar ilişkilerinin “dış” dünyadakilerle sürekliliğinin de üzeri örtülmüştür.

On dokuzuncu yüzyıl ev yaşamına dair örüntünün kavranmasında, bu dönemin aynı zamanda kadınların namusuna çok yoğun bir önem yüklendiği ve ahlaki olaylarda çifte standartlı düşüncelerin geçerlilik kazandığı bir dönem olması gerçeğinde bir ipucu bulunabilir. Bu düşüncelerin evrimi yavaş bir süreç izledi ve kökenleri daha eskilerde bulunabilir. Serbest bir pazarın kurumlaşması ve buna eşlik eden bireycilik anlayışı, yerleşik toplumsal hiyerarşi düşüncesini yıkmaktaydı. Bu gelişmelerin en bariz yaşandığı alan orta sınıftı ve toplumun ahlaki değerlerinin koruyuculuğu orta sınıf kadınlarına düştü. Kadınlar, erkeklerden daha ahlaklı, daha namuslu (ve daha temiz) görülmeye başlandı. Dolayısıyla, onların ataerkil otoriteyi zayıflatabilecek piyasa güçlerinin kötülüğünden uzakta, özel yuvalarında ayrı tutulmaları gerekiyordu. Zamanla, kadınların iffetini zayıflatan bir etken olarak piyasa faaliyetine karşı duyulan korku, ev içinde bile kol emeği içeren her türlü işi kapsar hale geldi (Davidoff 2002:145). Benzer bir biçimde, Amerika’da ev işinin tarihini incelediği çalışmasında Susan Strasser de yirminci yüzyıl başında şiirde, roman ve hikâyede, kadın dergilerinde, görgü kitaplarında evin “sevimlilik, namus ve iffetin bulunduğu yer” olarak kutsandığını anlatır (Strasser 2000:181).

Kadınların gerçek deneyimleri ne olursa olsun, her şeyden önce birer “ev hanımı” olarak tasarlanmaları, bu tipin bir “ideal” olarak güç kazanması, her sınıftan kadının özelliğinin kurulmasında son derece önemli bir etken oldu. Bu etkiyi cinsiyet eşitsizliğinin kültür aşırı görüntülerinden

biri olarak görülen ayrımla, yani kadının doğaya, erkeğin ise kültüre ait olduğu düşüncesiyle birlikte değerlendirmek gerekir (Ortner ve Whitehead 1981). Kadınların doğaya daha yakın olduğu varsayımı, onlara kültür (toplum) ile doğa arasındaki sınırı belirleme işlevi de verdi: Temizleyerek, düzenleyerek, düzeni koruyarak...

Ev işi, en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemeden anlamlı örüntüler oluşturarak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkilidir. Böylesi bir düzenin yarılmasında en önemli bölüm, temel bileşenlerin ayrıştırılarak onların aralarındaki sınırların belirgin kılınmasıdır. Örneğin yemek pişirilmesi, çiğ malzemelerin yeni bir maddeye dönüşümüdür. Bu süreç, malzemeleri daha sonra aile içinde ya da toplumsal bir ritüelde kullanılabilecek bir maddeye dönüştürür (Davidoff 2002: 147).

Mary Douglas da temizlik ve düzen algısının kültürün sınırlarının çizilmesindeki kurucu işlevini çözümlediği *Purity and Danger* (Saflık ve Tehlike) (2000(1969)) isimli klasik çalışmasında, hijyenin doğal dünyaya kültürel örüntüler dayatma çabası olduğunu söyler. Bu anlamda Marksist yazında "yeniden üretim" olarak adlandırılan ve üretime göre ikincilleştirilen bütün bir faaliyet alanı, toplumun ve kültürün ortaya çıkışında kurucu önemdedir. Nitekim, feminist kuramdaki "kadının görünmeyen emeği" tartışması, esasen bu faaliyet alanını ve bu alanın asıl özneleri olan kadınların emeğini görünür kılmayı amaçlar.

Feminist kuramda ev ve ev işi

Simone de Beauvoir, *The Second Sex*'te (İkinci Cins) (1952:51) ev işini şöyle tarif eder:

Bu tür bir çalışma, negatif temele oturur: temizlik, pisliğin yok edilmesi, toplama, düzensizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Ve yoksulluk koşullarında herhangi bir tatmin mümkün değildir; mezbele kadının terine ve gözyaşlarına rağmen, hâlâ mezbeledir: Yeryüzünde hiçbir şey onu hoş hale getiremez. Kadın tümenleri kire karşı herhangi bir zafer kazanmadan bu bitip tükenmez mücadeleyi sürdürürler. (...) Pek az iş Sysphus'un işkencesine sonsuzca tekrarlanan ev işleri kadar benzer. Temiz olan kirlenir, kirlenen temizlenir, tekrar ve tekrar, gün be gün. Ev kadını, zamanın dışındadır; o hiçbir şey yapmaz, sadəcə şimdiyi sürükler.”¹

Beauvoir'ın çizdiği tabloda süreğenlik (*immanence*) hayatın hareketinin bir ifadesidir; tarihin değil. Hayat, zorunluluklarla doludur. Yiyecek hazırlanmalı, hastalara bakılmalı, bebekler büyütülmelidir. Bütün bunlar yapılmadan, “aşkınlık” imkânsızdır. Ancak hayatı sürdürmek için yürütülen etkinlik, Beauvoir'a göre bireyselliğin ifadesi olamaz. Anonim ve geneldir, ıpkı türün kendisi gibi. Kadınların etkinliği de hayatın sürdürülmesine ve erkeklerle çocukların aşkın bireyler haline gelebilmesine hizmet eder. Erkeklerin öznellikleri kadın emeğinin desteğine dayanır ama bu emek aynı zamanda kadını kendi özneliğinden mahrum eder. Ev işlerinin gündelik ve tekrara dayalı doğasına ilişkin feminist perspektif, Beauvoir'da en berrak ifadesini bulur: Kadınlar, ev odaklı yaşadıkları için ikinci cins haline gelmişlerdir. Daha sonraki kamusal/özel alan tartışmaları (Lamphere 1993),

1 *Second Sex*, Bertan Onaran'ın çevirisi ile üç cilt olarak basıldı: *Genç Kızlık Çağı, Evli Kadın, Bağımsızlığa Doğru*. (Payel Yayınları 1970:61) Bu alıntı, Türkçe çeviride şöyle geçiyor: “Dolayısıyla, sürüyle kadının payına, insanı hiçbir zaman yengiyegötürmeyen bu savaşa her gün yeniden başlamak düşmektedir. Hatta ayrıcalıklı durumlarda bile, elde edilen yengi kesin değildir. Sisypus'un işkencesine ev kadınının yükü kadar benzeyeni azdır; (...) Ev kadını, dolap beygiri gibi olduğu yerde döne döne yıpranmaktadır; hiçbir şey yapmamakla, yalnızca şimdiki zamanı sürdürmektedir.”

cinsiyet eşitsizliğin kültür aşırı nedenlerine ilişkin kuramlar (Rosaldo 1974) da, bu perspektifin birer uzantısıdır: Yaygın olan bu feminist yaklaşımlara göre, ev ve ev işleri, kadınlarla erkekler arasındaki farkın yaratıldığı yerdir.

Feminist kuramcılar, kadınların ev içinde harcadıkları "görünmeyen emeği" görünür kılmaya çalışırken, kadınların erkeklerden farkına daha çok, kendi aralarındaki farklara ise daha az dikkat sarf ettiler. Evin kadınlık deneyimindeki kilit önemini vurgulayarak kadınların toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenini de bu deneyimde gördüler. Lamphere ve Rosaldo, 1974 yılında yayınlanan *Woman, Culture and Society* (Kadın, Kültür ve Toplum) isimli derlemelerinin girişinde, cinsiyet eşitsizliğinin temelinde, kamusal alan-özel alan ayrımının yattığını ileri sürdüler. Özel alan ile çoğu toplumlarda esas olarak erkekler için ulaşılabilir olan kamusal bağlar arasındaki zıtlığın sürekli tekrar eden psikolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarından söz ederek, bunu hesaba katan bir kavramsal çerçeve önerdiler (akt. Bora 1997). Carol Pateman (1998) ise, kamusal alan-özel alan ayrılığının modern (ya da kapitalist) biçimini tahlil eder ve kadınların özel alandaki etkinlikleriyle tanımlanıyor oluşlarının onların vatandaşlıklarının da erkeklerden farklı biçimde kurulmasına neden olduğunu söyler.

Kimi feminist kuramcılar ise, kadınlığın böyle evle ve bakımla kurulmasının kadınların erkeklerden farklı bir değer bilgisine sahip olmalarına neden olduğunu, dolayısıyla da evin bir kısıtlanma mekânı değil, olumlu bir farklılığın kurulduğu yer olarak algılanabileceğini söylediler. Gilligan (1997) ve El-Hibri (1981), bu kuramcıların iki örneğidir. Gilligan, kadın psişesinin başlangıçtan itibaren erkeklerden farklı kurulduğunu, bunun da onların ahlaki yargılarındaki kategorik farklılığın temelini oluşturduğunu ileri sürdü. Azizah El-Hibri ise, bireylerin değil ama türün başlangıcına

odaklanarak, kültürün ortaya çıkışında erkeklerin kadınlara duydukları hasedin önemli bir işlevinin olduğunu, "kadınların güçlü bir biçimde ama ölmeden kanayabilmelerinin" onlarda korku ve haset yarattığını ileri sürerek, kamusal alanın ortaya çıkışının gerisinde de erkeklerin kadınları dışlayarak bir "erkekler kulübü" yaratma arzularının yattığını, daha barışçı ve egemenliğin olmadığı bir dünyanın kurulabilmesinin erkeklerin bu arzularının üstesinden gelebilmelerine bağlı olduğunu söyledi.²

Kadınlar arasındaki farklılıkların daha çok gündeme gelmeye başladığı 1980'li yıllarda bile ev, hâlâ kadınlık deneyiminin "özü" olarak duruyor, farklılıklar esasen sosyolojik ya da politik kimliklerden kaynaklanan farklar olarak ifade ediliyordu (sınıf, ırk, milliyet gibi). Ev, bir anlamda, bütün farklılıklarına rağmen, kadınların ortaklaşabildikleri deneyim alanı gibi algılanmaya devam ediliyordu. Böyle bir algılama, farklı kadınlık deneyimlerinin ve dolayısıyla farklı kadın öznelliklerinin kurulduğu evin yeterince ele alınmamasına neden oldu. Ev, görünmeyen emeğin ve aile içi şiddetin alanı olarak tanımlandığında, "kadınların kamusal alana çıkması" sorunsalı tartışma çerçevesini belirledi. Evin "kadınlık kültürü ve bakım etliğinin" üretildiği yer olarak algılanması ise, kadınlara özgü olduğu düşünülen fedakârlık, diğerkâmlık gibi niteliklerin yüceltilerek tersinden bir tür cinsiyetçiliğe varılmasına neden oldu.

Ev ve ev işlerini farklı bir perspektifle ele alan bir feminist kuramcı, Iris Marion Young oldu. Young, Beauvoir'ın yaklaşımını eleştirerek, ev işlerinin sadece şimdiki zamanın sürdürülmesi ve tekrardan ibaret olmadığını söyledi. Ona göre farklılığı kavramak için yuva fikrine ihtiyacımız vardır. "Yuva, özneliğin ve tarihselliğin hem yaratıcı/yıkıcı aşkınlık

2 Kamusal alan-özel alan ayırımına ilişkin feminist tartışmaları tahlil eden kapsamlı bir yazı için bkz. Savran (2004).

fikrinden hem de sürekliliğin tarih dışı tekrarından farklı, özgül bir kipini ortaya koyar" (1997:149). Bu nedenle, ev işlerini bir bütün olarak görmek yerine, bunların farklılıklarını, anlamlarını, kimin tarafından ve ne amaçla yerine getirildiklerini dikkate almamız gerektiğini söyler. Bu noktada, evi kadınları erkeklerden farklılaştıran, kendi aralarında ortaklaştıran bir deneyim alanı olarak algılayan ve ev içindeki faaliyetleri birbirinden ayırma ihtiyacı duymayan yaklaşımlardan ayrılır.

Young (1997:150), evin kişisel bir anlatı ve kimliğin bir parçası olarak okunabileceğini öne sürerken iki düzeyi birbirinden ayırdeder: 1. Sahip olduklarımız, uzamda bedenimin birer uzantısı gibi düzenlenmiştir ve benim rutinlerimi desteklerler. 2. Evdeki pek çok şey, uzamın kendisi gibi, kişisel anlatının aktarıcıları olarak tortulaşmış kişisel anlamları taşır. Böylece, evin özellikle bağlantısı pratik düzeyde de kurulmuş olur; cinsiyet, sınıf, yaş, etnisite gibi özelliklerin kadınların ev yaşamlarını nasıl tamamen değiştirebildiğini kayramlaştırma imkânı olabilir (aksi takdirde, evler arasındaki fark ancak bir konfor farkı olarak algılanabilirdi). Aynı zamanda, evdeki nesnelerin (hem kendilerinin hem birbirleriyle ilişkilerinin- yani düzenlerinin) evde yaşayanlarla bağlantısı da kurulmuş olur. Örneğin orta sınıf evinin "büfe"si ile bunun alt sınıftaki karşılığı, aynı şeye işaret etmezler: Biri zenginliğin ve zevkin göstergesi iken ikincisi kenililiğin, modernliğin göstergesidir.

Kültürün bir pratik olarak kavranmasını sağlayan habitus kavramının, kültürel pratiklerin mekânlarından biri olan evin ve ev işlerinin kadınların öznelliğinin inşasındaki işlevini anlamakta nasıl bir yeri olduğu bu noktada bir kez daha açıklığa kavuşur: Evin düzenlenme biçimi, eşyaların seçimi, ev işlerinin paylaşımı... gibi pratikler, iki farklı sınıftan kadının gündelik deneyiminde, onların sınıfsal aidiyet-

lerini bir yandan gösterirken bir yandan da yeniden kurmaktadır. Bourdieu'nun bütün eserinde gösterdiği gibi, beğeni ve tercihler, asla "kişisel zevk" olarak değil, tersine, sınıfsal konumun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ev işlerinin "doğru" yapılmasına ilişkin tutum ve davranışlar da böyledir. Dolayısıyla, ev hizmetlileri ile işverenleri arasındaki fark, onların istihdam ilişkisindeki konumlarının ötesine geçer; bu fark, cinsiyetin deneyimlenme tarzını da belirler. Bu kitapta, cinsiyetin deneyimlenmesindeki sınıfsal farka belirli bir bağlamda, ev hizmetleri bağlamında bakmaya, kadınların sınıfsal farkı hangi anlam sistemleri ile algılayıp yorumladıklarını, bu anlam sistemlerini kendilerine güç devşirebildikleri birer stratejik araç olarak nasıl kullandıklarını ortaya koymaya çalıştım. Young'ın özgün yaklaşımı, özellikle de ev işi/yuva işi arasında yaptığı ayrım, ücretli ev hizmetlerini sınıfsal farkın deneyimlendiği bir alan olarak ele alırken, önemli bir açılım sağladı.

Ev işi kültürel ve tarihseldir

Davidoff'un Viktorya çağında ev kadınlığına ilişkin çalışması, ev ve ev işinin tarihselliğinin tahlil edilmesi anlamında, öncü bir çaba olarak anılmaya değer. Davidoff burada çok önemli iki tartışma yürüttü: Evin farklı kadınlar için nasıl farklı anlamlar ve deneyimler yarattığı (hizmetçiler ve ev sahipleri üzerinden) ile kadınların öznelliklerinin kurulması sürecine nasıl aktif özneler olarak katıldıkları, bu süreci nasıl yönlendirdikleri. Eve ve ev işine tarihsel koşulları içinde bakarak orta sınıf kadınlık anlayışının kurulmasında ev işinin rolünü tahlil ederken Davidoff, "saygınlık" kavramını kullanarak, belirli türde bir kadınlık idealinin nasıl hegemonik bir güç kazandığına dikkat çekti.

...saygınlığın ana hatları ve böylelikle politik oluşumun nihai hedefleri, hem erkekler hem de kadınlar için yuva doktrinleri içinde kalıplanıyordu. (...) Evcillik kılığındaki "aynı alanlar", yalnızca toplumsal cinsiyetle ilgili değildi –çok az fenomen böyledir ve eğer öyle olsaydı bu şaşırtıcı olurdu- bu aynı zamanda katmanlı bir hiyerarşide toplumsal grupların oluşumuyla, ulusun yapılandırılmasıyla ve sömürgeleştirilen "diğerlerinin" inşasıyla ve modern devletin şekillendirilmesiyle de ilgiliydi (Davidoff 2002: 107).

Böylece Davidoff, evin ve ev işinin yalnızca toplumsal cinsiyetin değil, bütün bir toplumsal ve siyasal düzenin inşasındaki rolünü göstererek cinsiyet ilişkilerinin sınıf ilişkileriyle nasıl içiçe geçtiğini hatırlattı. Dolayısıyla, evi ve ev işini artık "kadınların alanı" olarak algılamak yerine, daha geniş toplumsal örüntülerle, sınıfsal yapılarla ve erkeklikle bağlantılarını kurmak mümkün hale geldi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin özgül tarihinde evin ve ev işlerinin benzer bir kurucu öge olduğunu ileri süren Yael Navaro Yaşın (2000) da Kız Enstitülerinin birer modernleşme aracı olarak nasıl işlev gördüğünü anlatırken, Taylorcu üretim yönetimi anlayışının nasıl ev işlerine uygulanmaya çalışıldığını ve bunun nasıl bir ideolojik örüntü içinde anlamlandırıldığını çözümledi. Yaşın, bu çalışmasında, ev kadınlarının kendilerinin bu sürecin ve örüntünün oluşturulmasında nasıl birer özne olarak hareket ettiklerine de dikkat çekti:

birçok Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye tarihçisinin 'modernizasyon dönemi' diye tanımladığı bu devir, kendine özgü doğrusal bir manığı ve motoru olan bir tarih arayışı değildi. Özellikle yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında yaygınlaşan Taylorcu rasyonalist söylem, Türk kadınlarını susturmamış, yatıştırmamış ya da pasifleştirmemiştir. Çeşitli kaynaklardan alıntıladığım kadınlarla yapılmış söyle-

şiler gösteriyor ki, Kız Enstitüleri ve öğretilerine aşına olan orta gelirli Türk kadınları bu yeni Taylorcu verimlilik söylemini aktif olarak kullanmışlardı. Ev idaresi üzerine yazılmış Avrupalı metinleri okuyarak ve çevirerek, yıllıklarda ev Taylorizmi üzerine makaleler yazarak, kendi evlerinde 'doğru' metodlar için tutkulu tartışmalara girerek Türk kadınları bir ölçüde bu yeni rasyonalite söylemini içselleştirdiler, ancak günlük mücadeleler içerisinde, onunla bir etkileşime de girdiler(Yaşın 2000:71).

Orta sınıf kadınlarının ev işinin rasyonelleştirilmesi ide-
aline canla başla sarılmaları, onların "kendini inşa" süreci-
nin içinde, bu sürecin bir bileşeni olarak okunabilir kanı-
sındayım.³ Amerikan orta sınıf kadınları için yirminci yüz-
yıl başında cereyan eden "ev işinin rasyonelleştirilmesi" tar-
tışması (Strasser 2000), Türkiye'de savaş sonrası dönemde
yoğunlaştı. Bu zaman farkı, ev işinin siyasal, toplumsal ve
tarihsel gelişmelerle nasıl etkileşim içinde olduğunu bize
hatırlatıyor.

Davidoff'la aynı zamanda farklı kadınlık deneyimlerini
görünür kılan başka araştırmacılar da ev işinin klasik femi-
nist yazında nasıl orta sınıf ev kadınlığı deneyimi üzerinden
tasarlandığını, oysa Batı dışı ülkelerde ve alt sınıflarda ev ve

3 Yaşın'ın önemle üzerinde durduğu konu, yani öznelerin kendi öznelliklerinin inşasında oynadıkları aktif rolün dikkate alınması. Nûkhet Sirman tarafından Türk milliyetçiliğinin orta sınıf kadınlar ve orta sınıf kadınlık ile ilişkisinin or-
taya konduğu makalesinde de önemle belirtiliyor: "Milleti oluşturan bireylerin
öznelliklerinin millet olgusuyla karılarak üretilmesine bakmak ise toplumsal
cinsiyetin öznenin en derin katmanlarına iktidar yapılarıyla birlikte yerleştiril-
diklerini görneyi mümkün kılar"(Sirman 2002:232). Orta sınıf kadınlar açı-
sından kadınlığın inşasının nasıl iktidar yapılarının yeniden inşasıyla içiçe ger-
çekleştiğini görmek, aynı zamanda anlam örüntüleri ile maddi ilişkilerin de
birbirleri ile nasıl içiçe geçtiğini gösteriyor.

Akşit'in Kız Enstitüleri ile ilgili yaptığı dikkate değer çalışmada da bu "kız-
lar"ın modernitenin nefesleri kadar nasıl sessiz direnişçiler de oldukları ortaya
konuyor (Akşit 2005).

ev işinin farklı biçimlerde deneyimlendiğini gösterdiler. Örneğin Singerman, geçim stratejileri çerçevesinde ev işlerinin alanının son derece geniş biçimde çizilebildiğini söyledi (akt. Collier ve Yanagisako 1987). Feminist yazında ev işlerinin tarih ve kültür dışı imiş gibi ele alındığını, oysa sosyo ekonomik gelişmişlik, çevresel koşullar ve toplumun kültürel değerleriyle birlikte hanenin erişebildiği kaynakların belirleyici olduğunu ileri sürdü.

Afsaneh Najmabadi (1998), İran modernleşmesinde evin ve ev işlerinin yeniden örgütlenmesinin nasıl bir rol oynadığını tartıştığı *Crafting an Educated Housewife in Iran* isimli yazısında, kadınlar açısından modernleşmenin özgürleştirici imkânları ile disipline sokucu "teknolojileri"nin karşılıklı olarak iş gördüğünü söyler ve ekler: "Modern bilimlerin düzenleyici ve hizaya sokucu rejimi, kadınların gündelik etkinliklerine dayanmaya başladı. Erkekler ulusal politika, ekonomi ve modern sanayi gibi konularda yeni bilimlerde eğitilirken, kadınlar her şeyden önce, ev yönetimi biliminde eğitildiler. Kadının, belirli bir entelektüel ve kültürel bilgiye ulaşmadığı sürece, evini idare edemeyeceğini ileri sürüldü" (1998:102).

Najmabadi'nin ele aldığı İran modernleşmesi ile Navarro'nun tartıştığı Türk modernleşmesinin orta sınıf ev kadınına verdikleri simgesel ve pratik önem, dikkat çekici benzerlikler taşır. Belirli bir ev kadınlığı tarzı, kişisel bir deneyim alanı olduğu kadar, toplumsal değişim ideallerinin de simgesidir. Dolayısıyla, modernlik, kadınların kendi deneyimlerini anlamlandırmalarında etkili bir çerçeve (ya da anlam sistemi) sunar. Üstelik bu anlam sistemi yalnızca orta sınıftan kadınlar için değil, ev hizmetlileri için de geçerli bir sistemdir. Ancak, iki sınıftan kadınlar bu çerçeveyi aynı biçimde algılamazlar. Örneğin, ev hizmetlisi kadınlar kendilerini "kentli" olarak görmek ve göstermeye önem verir-

ken, orta sınıftan kadınlar açısından kentlilik, anonim kuralları da içeren bir değerler setinin bileşenidir.⁴

Ücretli ev hizmeti

Ev işlerinin kadınlığın inşasındaki kilit önemi bir yandan her sınıftan kadın arasında ortaklık yaratırken, aynı zamanda, birbirinden çok farklı deneyimlenebildiği için de, farklılığın alanı olarak görülebilir. Ev işlerinin sınıfsal farkın yeniden üretildiği bir deneyim alanı olarak ele alınması için en uygun bağlam, herhalde ücretli ev hizmetleridir. Çünkü burada iki farklı sınıftan kadın karşılaşmakta ve gündelik hayat içinde geliştirdikleri ilişki stratejileri dolayısıyla bir yandan güç kazanmaya çalışırken diğer yandan sınıfsal farkı kendi anlam sistemleri içinde algılayıp yorumlayarak, kendi öznelliklerini inşa etmektedirler.

Bu nedenle de ücretli ev emeğini herhangi bir istihdam alanıymışçasına ele alıp kavramak mümkün değildir. Ev işi nasıl toplumsal ve tarihsel bir etkileşim ağı içinde kavranabilirse, ücretli ev emeği de salt ekonomik istihdam ilişkilerinin ötesinde, çok daha karmaşık bir ilişkiler yumağı olarak anlaşılmalıdır. Ev işinin ayırt edici niteliği olan “karşılıksızlık” ve “görünmezlik”, ücretli ev emeğinin de herhangi bir istihdam ilişkisinden nitelikçe farklı bir konumda oluşunun en önemli nedenidir. İşverenle çalışan arasındaki ilişki, çeşitli dolayimlardan geçerek deneyimlenir, iki kadının birbirleri karşısındaki güçlenme stratejileri, bu dolayimler üzerinden işler.

4 Görüştüğüm kadınlardan Hale'nin “sonradan gelenler”le ilgili değerlendirmeleri, modernliğe ilişkin farklı deneyimlerin tipik bir örneğidir: Evlere temizliğe giderek biriktirdiği parayla bir hemşehrisinden aldığı “duyum”u birleştirip Belediye'nin imar planı değişikliğinden önce çok ucuza arsa alan ve böylece birkaç apartman dairesi sahibi olan işçisi ile ilgili olarak konuşurken, modern kurallar yerine kuralsızlığın hakim olduğunu vurgulamak üzere, “gücü gücü yetene” demişti.

Her şeyden önce, ücretli ev işçisi, "hanımının" yaptığı işleri yapsa bile, bu ilişki içinde işler tamamen farklı biçimde yapılmaktadır. İster temizlikçi, ister dadı ya da aşçı olsun, ücretli ev hizmetlisi (orta ve üst sınıftan) kadın işverenin toplumsal statüsünü yeniden üreten bir rol oynamaktadır (Phyllis 1989). Proweller(1998), sınıfsal ayrımların orta sınıfın kavramsallaştırması dolayımından gerçekleştirildiğini tartıştığı çalışmasında, sınıfsal ayrımların toplumsal düzene ilişkin bir endişe halinden türetildiğini ileri sürer. Ona göre orta sınıf kendi kimliğini ve iktidarını tanımlanabilir "ötekiler"den farkı üzerinden kurar. McClintock'un (1997) belirttiği gibi, "orta sınıf kendini kategorileştirme yoluyla ayırdedebilir. Ahlaki kategorilerin kullanılması önemi, bunların kadınları söylemsel kurgunun merkezine yerleştirmesindedir- çünkü kadınlar, öncelikle gözlenebilir konumdadırlar. (...) Evcillik kültürü, orta sınıfların kendilerini tanımlamalarında büyük önem taşır. Bu kültürün üretimindeki emek ise genellikle ev hizmetlilerinin kullanımıyla görünmez kılınır"

Gül Özyeğin (2004:36) de benzer bir noktadan hareketle şöyle der: "Ücretli ev emeği hem sınıf hem de cinsiyete bağlı geleneksel iş bölümünün yeniden üretilme süreçlerine temel oluşturur. Orta sınıfın kadınlarına ev işlerinden kaçmalarını ve hane içinde cinsiyete bağlı geleneksel iş ayrımını görmezlikten gelmelerini sağlar" Gregson ve Lowe'nin (1994) orta sınıf evlerde ev işlerinin artık evin hanımı değil alt sınıftan bir başka kadın tarafından yapıldığı, dolayısıyla ev temizliğinin artık orta sınıftan kadınlar için uygun bir zaman geçirme yolu olmadığı saptamalarına Özyeğin de katılır ve bu süreçte kritik olanın, ücretli ev emeğinin kadınlığın orta sınıf ve işçi sınıfı versiyonları arasında bir kutuplaşma yaratılmasında oynadığı rol olduğunu ekler.

Irish Marion Young, ev ve ev işi üzerine yaptığı çözümle-

mede evin kimliğin maddi hali olduğunu ileri sürer. Ona göre, "bu nedenle de yuva işi (*homemaking*), o evde yaşayanların kimliğinin maddi desteğini sağlar. (...) Ev, kimliğin maddileşmiş hali olarak sabit bir kimliğe işaret etmez; ancak kimliği geçmiş ile gelecek arasındaki sürekliliği sağlayan fiziksel varlığa bağlar. Bizi şeylere bağlayan bu bağ olmaksızın tam anlamıyla kayboluruz" (1997:151). Young, Arendt'in emek ile emek gücü arasındaki ayrımı ile Beauvoir'in süreğenlik ile aşkınlık ayrımını karşılaştırarak bu ayrımlarda baştaki kavramların (yani emek ve süreğenlik) biteviye ve döngüsel olduklarııı, "çünkü yaşamın gündelik olarak sürdürülebilmesine hizmet ettiklerini söyler. Ona göre aşkınlık ve emek gücü ise sanatın, yaratıcılığın, yeniliğin alanına aittir. Bunun gibi, yuva işi ile ev işi (*home making- housework*) arasında da bir ayrım yaparak şöyle devam eder: "Yuva işi, nesnelere yaşayan anlamlar ihsan etmek, onları uzam içinde ait oldukları kişilerin yaşam etkinliklerini kolaylaştırmak üzere düzenlemektir" (Young 1997:152). Sevgi dolu bir bakım etkinliği ile ev halkı için anlamlı bir kimliğin sürdürölmesi, küvetin bakterilerden arındırılmak üzere çamaşır suyuyla ovulmasından farklıdır. İkincisi, genel ve anonim bir etkinlikken, ilki özgül ve kişiseldir. Ev hanımı, belirli bazı insanların hayatlarını düzenleyerek onların geçmiş ile gelecek arasında "kaybolmalarını" önler, onlara bağlanabilecekleri anlamlar kurar. Bu etkinlik, Young'ın da belirttiği gibi, aşkınlık/süreğenlik ikileminin ötesinde, farklı bir kipe işaret eder- yuvanın çevresinde örülen bir tarih kipine. Young'un eve ve ev işine ilişkin yaptığı bu çözümlemeyi sürdürürsek, ev işinin iki farklı biçiminin (yuva işi ile ev işi) iki farklı kadınlık imgesi ile çakıştığını, ücretli ev emeğinin orta sınıf kadınlığının (yuva işinin) kurulmasında vazgeçilmez önemde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu iki işlevin kesin ve net çizgilerle

birbirlerinden ayrılamaz oluşu, hizmetçi/hanım ilişkisinin gerilimini yaratan önemli bir unsurdur. Çoğu ev işi, iki işlevi aynı anda içerir. Ev hanımı toz alırken ev halkını rahatsız edecek pislikleri uzaklaştırmakta ama aynı zamanda şimdiki zamanı kendisi ve birlikte yaşadığı insanlar için korumaktadır. Yahut annesinden öğrendiği bir yemeği pişirdiğinde, çocuklarını doyurmakta ama aynı zamanda, kendi yerel geleneklerini, aile bağlarını sürdürmektedir. İşlevlerin böylesine geçişken oluşu, ayrımın gün be gün gözetilmesini, yeniden çizilmesini ve hatırlatılmasını gerektirir. Bu, hem hizmetçi hem de hanım için kritik bir stratejik alandır.

Ev işlerinin en "kaba" olanlarının bile aynı zamanda "bakım" işi oluşu, yani dişi kuş işlevi ile basit ev işlerinin kolaylıkla birbirlerinden ayırdedilememesi, ücretli ev hizmetlerinin herhangi bir istihdam alanından farklı oluşunun nedenlerinden biridir. Ev işlerinin bu niteliği, çalışanın yaptığı işin sınırlanmasını güçleştirir, onun sadece emek gücünün değil, bir anlamda "kişiliğinin" de satın alınması anlamına gelir. Burada ev işçiliği, kapitalist üretim tarzına özgü sayılan "özgür emek"ten çok, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerine özgü sayılan bir biçime bürünür (bu durum, ücretli ev emeğinin kapitalizm öncesi döneme ait olduğuna değil, ev işinin karmaşık doğası nedeniyle, bir istihdam biçimi olmanın ötesinde, toplumsal/kişisel bir ilişki olarak görülmesi gereğine işaret eder). Bu nedenle, ne emeğin satın alınması fikri üzerine kurulu liberal sözleşme kuramı ve bu kurama dayalı istihdam kavramı, ne de Marksist iktisadın "soyut emek" kategorisi, ücretli ev işçiliği söz konusu olduğunda uygun bir çerçeve sunar (Anderson 2000; Constable 1997). Aynı zamanda, Gül Özyeğin'in (2004) de belirttiği gibi, ev işinin "modernleşmesi", çok boyutlu bir süreçtir ve evrimci modele pek de uymaz. Ev işinin doğasındaki ve

statüsündeki değişimler, bir dizi ekonomik ve toplumsal dinamğin karmaşık bir bileşimine ve kadınların ücretli çalışma ile ilişkilerine bağlıdır. Dolayısıyla, ev işinin zamanla "profesyonelleşeceği" ve piyasanın alanı haline geleceği öngörüsü (modernleşmeci yaklaşımlardaki gibi) pek çok örnekte yanlışlanmıştır (Rollins 1985, Romero 2002). Yapılan pek çok çalışmanın da gösterdiği gibi, hem endüstri sonrası toplumlarında hem de kalkınmakta olanlarda, ücretli ev emeği, kadınlar için genişleyen bir istihdam alanıdır ve bu alan, etnik ve ırk ayrımcılığının yeniden üretildiği bir yerdir (Hondagneu-Sotelo 2001). Jenny White'in (1998) da gösterdiği gibi, kapitalist ekonomik etkinliğin merkezleşmesi, bir anlamda "informelleşmesi", salt ekonomik terimlerle anlaşılabilecek bir süreç değildir. Kadınlığın, anneliğin ve kadınların cinselliğinin kültürel yapılanmaları da çeşitli informal çalışma alanlarının (bu arada ücretli ev hizmetlerinin de) biçimlenmesinde önemli rol oynar.

Ücretli ev işçisi, kamusal alan ile özel alan ayrımının izlenmesi için de kritik bir noktada durmaktadır. Bir yandan "işçi" olarak, bir sözleşme ilişkisi içindeyken, öte yandan, bu sözleşmenin konusunun "bakım işi" olması nedeniyle, işverenle "mahremiyet benzeri" bir ilişkisi vardır. Böyle bir durumda, hangi durumda hangi kuralların uygulanacağı, ilişkinin nasıl bir yapıda kurulacağı ve her iki taraf için de ne tür söylemsel ve pratik stratejilerin geliştirileceği, her bir özgül vaka için yeniden belirlenmek zorundadır. Böylece, kurgusal kamusal/özel ayrımının ücretli emek bağlamında ve bu ilişki içindeki kadınlar tarafından nasıl algılanıp anlamlandırıldığına bakmak da mümkün olabilecektir. Feminist yazında sıkça rastlandığı gibi özel alanın kadınlara, kamusal alanın ise erkeklere ait olduğu varsayımından yola çıkıldığında, bu özel ilişki biçimini anlamak güçleşmektedir. Çünkü bu kurgusal ayrım, ezilmenin tek biçimli oldu-

bu yanılması yaratırken, iktidarın farklı biçimlerinin görölmesini engellemektedir (Leacock 1988).

Ücretli ev emeği, salt istihdam biçimi olarak değeriendirilemeyeceği gibi, "ezme-ezilme" kavram çerçevesinde de anlamlandırılmaz. Bütün ezme-ezilme ilişkilerinin çiftdeğerliliği kadar, ondan da daha fazla, ücretli ev emeği ilişkisi içinde iki tarafın da gündelik stratejiler kullanma alanları vardır.⁵ Kadınlığın ve ev işinin farklı tanımları üzerinden kurulan bu pratik ve söylemsel stratejiler, aynı zamanda bu tanımların yeniden üretiminde de rol oynarlar. Örneğin, ev hanımlığı ve anneliğe ilişkin kültürel normların değışmesiyle orta sınıftan kadınların evle ve ev işleriyle ilişkilerinin dönüşmesi ve ev dışı etkinliklerin ağırlık kazanması, çeşitli biçimlerde bu stratejilere de yansır: Temizlikçinin yapığı işin "bedensel iş" olarak tanımlanması ve böylelikle ev hanımından farklılaştırılması gibi.

Çalışan kadınlar açısından ise, ideal olarak sunulan ev kadınlığı normlarına uymak pek çok nedenle mümkün görünmemektedir. Zaten annelik ile ücretli çalışma arasındaki ilişkisinin bu kadınlar için klasik orta sınıf ev kadınlığı tanımından farklı bir biçimde kurulduğu da söylenebilir. Özyeğin, kendi görüştüğu aileler açısından "ekmek kazanan erkek/yuvayı yapan kadın" modelinin uygun olmadığını söyleyerek, bu modelin evrenselliğini sorgulamakta ve "Türk köylüleri kadınlığın ve anneliğin kadınların ücretli işte çalışmasına karşı olduğunu düşünmezler. Tam tersine, iş ve toplumsallaşma alanlarının cinsiyete göre ayrışması geçerli olmasına rağmen, Türk köylüleri kadının ve erkeğin birbiri-

5 İktidar ilişkilerinin ezme-ezilme ilişkisi olarak kavramsallaştırılması, özellikle cinsiyet ilişkileri söz konusu olduğuunda, kadınların iktidarla çok çeşitli ilişkilerinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Kadınların "ezilen cins" olarak kategorize edilmeleri, onların güç imgeleriyle kurdukları ilişkiyi, gücün farklı biçimlerini kullanabilmelerini, "yapabilirliklerini" görmezden gelmek gibi bir sonuçta yol açabilmektedir. Bu konuda geniş bir tartışma için bkz. Elstain 1992.

ni tamamlayıcı, üretici görevlerinin üzerinde dururlar”(2004:99) demektedir. Dolayısıyla, “çalışan anne” konumu, her durumda çelişkili ve çatışmalı bir anlam taşımaz. Ya da ücretli çalışma, kendi başına bir saygınlık kaybı olarak deneyimlenmez. Ancak, kadınlığın temizlikle ve düzenle tanımlanıyor oluşu, alt sınıftan kadınların saygınlık elde etmek için ek bir çaba içine girmelerine yol açmaktadır.

(...) daha önce söz ettiğimiz düzen ve toplumsal ritüellerle ilgili kaygıları bir ölçüde benimsemiş olan kadınlar, para, zamarı ve mekan yetersizliğinden dolayı bu kaygılara uygun davranışlar sergileyemediklerinde, eksiklikleri kapatmak için emeklerini ortaya koyup kendilerini paralıyor, simgesel olanla idare etmek durumunda kalıyorlardı. Beyazlatılan eşikler, kolalı perdeler, çocukları temiz giysiler içinde tutma çabası, tüm bunlar, “kaba” olmakla “saygın” olmak arasındaki farkın ortaya konma biçimleridir (Davidoff 2002:149).

Temizlik işlerinde çalışan kadınların kendi toplumsal statülerini yükseltmek ve ev hanımı karşısında güç kazanmak için sıklıkla kullandıkları söylemsel strateji de kendine bakıp evini ihmal eden orta sınıf kadını imgesi üzerinden kurulmaktadır. Görüşme tahlillerinde daha ayrıntılı tartışılan bu imge, idealleştirilen bir “Anadolu kadını” imgesinin karşısına, onu yüceltmek üzere konur. Bu iki zıt kadın imgesinin karşılıklı çalışmasına biraz yakından bakıldığında, kadınların ancak “kurban”lar olarak (cefakar, çilekeş kadın) olumlu bir değer taşıyabildiklerini, bu konumdan kurtulma yolundaki girişimlerinin (bireysellik iddiası gibi) bu olumlu değeri yok ettiğini görmek mümkündür. Kadınlar arasındaki farkların böyle imgeler yoluyla vurgulanması ve pekiştirilmesi, farklılığın sınıf ya da toplumsal konum değil, “iffet”le ilgili bir olgu olarak algılanmasına neden olur. Her sı-

nıftan kadının bu imgeler konusunda son derece hassas oluşunu anlamak bu bakımdan zor değildir.

Bourdieu, toplumsal sınıfları "gerçeklikte basitçe verili olmayıp çatışma yoluyla kurulan kimlikler" olarak görüyordu. Toplumsal cinsiyetin de bunun gibi, biyolojik cinsiyetlerin toplumsal hayattaki yansımaları olarak değil, pratik içinde inşa edilen bir süreç olarak ele alınması gerektiğini söylemiştik. Ücretli ev hizmeti, sınıfın pratik ilişki (ya da mücadele) içinde kurulduğu bağlamı sunarken, aynı zamanda, cinsiyetin yalnızca kadın-erkek farklılığına değil, kadın-kadın farklılığına da işaret ettiğini, cinsiyetin "toplumsal" oluşunun, ilişkiler içinde kurulma özelliğinden kaynaklandığını göstermek için bir deneyim alanı da oluşturmaktadır. Ev işleri, kadınların erkeklerden farklılıklarını oluşturan ortaklık alanı olduğu kadar, kendi aralarındaki farklılıkların (sınıf, yaş, kültür...farklılıklarının) deneyimlenme alanıdır da.

Türkiye’de ücretli ev hizmetleri

Türkiye’de toplumsal değişim, asıl olarak "modernleşme" diyebileceğimiz bir eksen üzerinde görülebilir. Türk modernleşmesinin gündelik hayat pratiklerinde nasıl ortaya çıktığı, toplumsal yapılarla nasıl dinamik bir etkileşim içine girdiği, nasıl kendine özgü bir biçim aldı ve nasıl bir yönelim içinde olduğu, ev işlerinin temsili ve algılanmasındaki büyük dönüşüme bakılarak izlenebilir (Navaro-Yaşın 2000). Taylorist bir ev kurgusu ve "modern" ev kadınlığı anlayışı, orta sınıftan kentli kadınları modernleştirirken, "pislik"le uğraşacak, ev işinin bedensel boyutunu temsil edecek bir "öteki"ne, bir "Cuma"ya ihtiyaç vardır. Cuma, "cahil ve geleneksel" köylü kadındır. Böylece orta sınıftan kadınlar evde ıpkı kocalarının temiz ve modern büroların-

da yaptıkları işe benzer bir işle uğraşarak "eşit ama farklı" bir cinsiyet kimliği kurabilmiş, alt sınıf kadınlarına da kadınlığın bedensel/kirlilikle ilgili/doğaya yakın/irrasyonel yanını temsil etmek düşmüştür (Hattatoglu Özbek 2000).

Türkiye'de halen içinde bulunduğumuz modernleşme sürecinde bütün değişimlere ve kırılmalara karşın bir süreklilikten, iki kadın sterotipinden söz edebiliriz: Modern kadın ile geleneksel kadın. Tanzimattan bu yana modernleşmenin ve modernleşmeye direnmenin en önemli simgesi, hep kadın bedenleri ve kadın kimlikleri olmuştur. "Muhafazakâr ya da ilerlemeci toplumsal projeler, politik simgelerini hep kadın bedenlerinde ve kendi politik hedeflerine göre kurguladıkları "kadın kimlik" ve "imge"lerinde ifade ettiler" (Durakbaşı 2000:37). "Modern" kadınlar için kendi kimliklerinin sınırlarında hep o öteki, "geleneksel" kadınlar bulunmaktadır. Ücretli ev emeği ilişkisinde tarafların kendilerini ve karşılarındaki kadını bu iki sterotip aracılığıyla kavradığı, bu çerçevede anlamlandırdığı görülmektedir (Bora 2002a).

Türkiye'de, kentli orta sınıf kadınlar için Öteki, uzun bir dönem için hemen hemen sadece "köylü" kadınlar olmuştur (Arat 1998). Bu kadınların iki kuşaktır kentte yaşıyor olmaları onların "köylü" olarak algılanmasını engellemez. Burada sınıfsal farklılık ile başka toplumsal farklılıklar üstüste binmekte, yeni bir anlam yumağı oluşturmaktadır. Üstelik, ücretli ev işçiliği, ev işçisinin "öteki" olarak kurgulanışı yoluyla, orta sınıftan kentli kadın kimliğinin kurulmasındaki önemli yapı taşlarından da biridir (Bridget 2000).

Konuya alt sınıftan, ücretli ev emeğini sunan kadınlar açısından baktığımızda, bu emek sunumunun "kadının istihdama katılması" ya da "kadının kamusal alana çıkması" olarak değerlendirilmesinin çok kolay olmadığı görülmektedir. Modernleşme, "klasik", yani Batı ülkelerinde yaşandı-

ğı haliyle, evi dönüştüren, işlevini değiştiren, daraltan bir süreçtir. Üretim ve tüketimin odağında yer alan hanenin giderek sadece tüketici hale gelmesi, çekirdek ailenin “norm” olması gibi görüngüler, modernleşmenin en temel özellikleri arasında sayılır. Oysa Türkiye, Batılı ülkelerden farklı bir modernleşme süreci yaşamış ve yaşamaktadır. “Ev”in işlevlerindeki değişim de farklı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Özellikle alt-orta ve alt sınıflar açısından, evin üretim işlevi sona ermemiş, sadece biçim değiştirmiştir. Üstelik modern toplumda kurumsal yapıların üstleneceği varsayılan kimi işlevler, hâlâ “ev”lerde, bu evleri çevreleyen ağlarda halledilmektedir: Sosyal güvenlik, haberleşme, siyasal tutum geliştirme, vb. Piyasanın yaygınlaşmasıyla birlikte erkeklerin aileyi geçindirme rolleri esas olarak ücretli çalışma biçimini alırken, kadınlar ücret karşılığı olmayan, ancak ailenin yaşam düzeyini yükseltecek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir: Ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı, kışlık yiyecek hazırlanması, giysi üretilmesi, ailenin toplumsal statüsünü yükseltmek üzere toplumsal dayanışma ağları içinde rol üstlenilmesi gibi (Khoury ve Moghadam 1995; Afshar ve Agarwal 1989).

Bu nedenle, alt ve alt orta sınıftan kadınlarının ücretli olarak çalışmaya başlamaları sadece istihdam boyutuyla değil, bu istihdamın arka planındaki toplumsal ilişkilerdeki değişimlere de bakılarak incelenmelidir. Ücretli çalışmanın alt sınıftan kadınlar için alternatif maliyeti yüksek bir olanak oluşu nedeniyle,⁶ kentli kadın nüfusunun istihdam oranındaki artışın nedenlerinin ve doğrultusunun doğru bir biçimde tahlil edilebilmesi için sadece ekonomik değişkenlere değil, aynı zamanda toplumsal arka plana, aile içi güç ilişkilerindeki dönüşümlere, kadının toplumsal konumun-

6 Bu böyledir, çünkü hane halkının maddi, kültürel ve sembolik ihtiyaçlarını karşılamak için kadının yaptığı çalışmanın kullanım değeri yüksek, ücretli çalışmanın geliri ise düşüktür.

daki ve bu konuda yaygın tutumlardaki değişimlere de bakılması gerekir.

Orta ve üst-orta sınıflar açısından ev işlerini başkasına yaptırma, yeni bir olgu değildir. Küçük yaşta alınıp evlenme yaşı gelinceye dek evde çalıştırılan evlatlıklar, çamaşır günleri gelen gündelikçi kadınlar, dadılar, ev işlerini üstlenen uzak akrabalar, öteden beri bu sınıftan kadınların ev işlerinden bir ölçüde “özgürleşmesi”ni sağlamıştır (Özbay 1998). Bu işlerin ücretle yaptırılmaya başlanması bir yandan önemli bir değişime işaret eder: Piyasa ilişkileri, “mahremiyet” alanına bu kanaldan da girmeye başlamıştır. Öte yandan, bu niteliksel değişime rağmen, ücretli çalışan ve çalışıran kadınlar arasındaki ilişki, eskisine benzer bir biçimde sürdürülmeye devam etmiştir: Birbirine akrabalık terimleriyle hitâp etme, bayramlarda, özel günlerde hediyeler verme, aile sorunlarıyla ilgilenme gibi.

Evde ücretli (ya da boğaz tokluğuna) çalışan hizmetli, yalnızca kaba ev işlerini üstlenmez, aynı zamanda, “öteki kadın”ın evin içinde de varolması anlamına gelir. Ortadoğu toplumlarında şeref ve namus kavramları çerçevesinde yapılan ayırım, “bizimkiler” ile “öteki kadınlar” arasında kesin bir çizgi çizer. Bu ayırım, farklı biçimlerde, farklı problemler bağlamında dile getirilmiştir (örn. Saktanber 1993, Berktaş 1993). Ferhunde Özbay (2002), bu ayırımın evin içindeki tarihine baktığı çalışmasında, el kızı-ev kızı karşıtlığından söz eder ve bu anlamda gelinler ile cariyeler ve evlatlıklar arasında bir geçişlilik olduğunu öne sürer. Gelinlerin ancak zaman içinde, çocuk(lar) doğurdukça ailenin bir ferdi haline geldiğini, bunun için de kendi geçmişlerinden, isimlerinden vazgeçmelerinin gerektiğini söyler. Özyeğin de (2004) bir kapıcı karısının “hepsinin gelini oldum” dediğini aktararak, bu geçişliliğe işaret eder. Ücretli ev hizmetlisi, bu anlamda, evin içindeki “öteki kadın”dır. Bu nedenle, bir

yandan "aileden biri gibi" davranılsa da, öyle olmadığı, farklı olduğu, değişik biçimlerde ifade edilir. Bu ilişki içindeki farklılık özünde sınıfsal farklılık olsa da, modern/gele-
neksel, köylü/kentli, cahil/egitimli, temiz/pis gibi ikilikler
üzerinden kurulur.

Ancak, elbette ki bu ilişkideki değişim eğilimlerini izle-
mek önemlidir; evin içindeki "öteki kadın"ın ve ev hanımı-
nın onun karşısındaki konumu, zaman içinde değişmiştir.
Bugün evlatlıklardan değil, ücretli ev hizmetlilerinden söz
etmekteyiz. Bu iki konum arasında benzerlikler olmakla
birlikte ("aileden biri" gibi davranılmak gibi) büyük farklı-
lıklar da vardır. Kadınların iktidar/güçlenme stratejileri ile
ilgili alt bölümde daha ayrıntılı tartışacağım gibi, bu farklı-
lıklar, bir yandan orta sınıftan ev kadınlığının değişimine
bağlıdır, bir yandan da ev hizmetlilerinin kendilerine ilişkin
algılarındaki değişmelere. "Ev hanımlığı", kadınların asli
toplumsal konumları olmaktan çıkıp yeni kuşaklarda kari-
yer ve meslek sahibi olmak önem kazandıkça, ev işleri, do-
layısıyla da ücretli ev hizmetlerinin konumu da değişmek-
tedir. Öte yandan, ev hizmetlileri açısından, kendilerini
"geleneksel" ya da "köylü" olarak görmekten uzaklaştıkça,
işverenleriyle ilişkilerinin biçimi de farklılaşmaktadır.

1980'lerde piyasa ilişkilerinin yayılması yeni bir ivme ka-
zandığında, ücretli ev işçiliği de bu gelişmeden etkilenmiş
ve büyük kentlerde, aracı şirketler ortaya çıkmıştır. Yirmi
yılda hızla çoğalan ve etkinlik alanlarını geliştiren bu şir-
ketler, temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı gibi ev içi sorumlu-
lukların yerine getirilmesi talebi ile arzını karşı karşıya ge-
tirmektedirler. Bu alanda çalışan şirketlere ilişkin yasal dü-
zenlemelerin henüz yapılmamış olması, hem çalışanlar
hem de çalıştıranlar açısından ciddi sakıncalar ve riskler
doğurmakta, kurallar piyasanın durumuna göre değişebil-
mektedir.

Yine 1980'lerde başlayıp hızlanan göçmen işçi çalıştırma eğilimi, ev hizmetlerinde de görülmektedir. İlkın Uzak Doğulu hizmetçi/dadılar piyasaya girmiş, onları eski Doğu Bloku ülkelerinden gelenler izlemiştir. Büyük bir bölümü çalışma izni olmadan çalıştırılan yabancı ev işçileri, genellikle daha kötü koşullarda yaşamakta, işverenlerden daha kötü muamele görmektedirler. Yabancı ev işçilerinin Türk işverenler ve diğer ev işçileri tarafından algılanma biçimi, Türkiye'de iki farklı sınıftan kadınların kimliklerinin inşasına ilişkin de önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kitapta temizlik şirketleri ve yabancı hizmetliler konularına girmedim ama bu yeni görüngülerin ücretli ev hizmetleri alanında ne gibi değişimler yaratacağının izlenmesi son derece önemlidir.